

MEGFUTAMODÁS HELYETT

Russell KIRK: *A konzervatív eszme. Történelmi útmutató a józan észhez.*

Fordította: LENGYEL BALIKÓ Péter – POGRÁNYI LOVAS Miklós.

Jogállam és Igazság Nonprofit Kft., Budapest, 2024. 703 oldal, 8990 Ft

Konzervatív hagyományteremtés – ez a szókapcsolat önellentmondásnak tűnik, és valóban az is, hiszen a konzervativizmus posztulátumai között nem szerepel egy sajátos valóság megalkotására vonatkozó igény, nem a mesterségesen konstruált történelmi narratívát óhajtja védeni, amelyeket utólag ruház fel az ősiség tekintélyével. Éppen ellenkezőleg: a konzervativizmus egy organikusan fejlődő, közösségi tapasztalatokon alapuló értékrend kíván lenni, az erkölcsi rendbe vetett hitből, az intézményrendszerből, a társadalmi berendezkedésből és szokásokból álló hagyomány védőbástyájaként funkcionálva, mely Edmund Burke terminológiájával élve egybefűzi az élőket, a holtakat és a még meg nem születettek nemzedékeit. Na de mi a teendő akkor, ha egy adott hagyomány megszakadt, elhalványult vagy egyáltalán nem is volt jelen az adott közösség életében? Ekkor a konzervatív gondolkodóknak szembe kell nézniük az a paradox helyzettel, hogy új hagyományt kell megalkotniuk vagy mesterségesen újraéleszteniük, hogy megőrizték a múlt értékeit. Az említett patthelyzettel szembesült a magyar konzervatív ember a politikai, társadalmi és gazdasági aspektusból is forradalmi átalakulást jelentő rendszerváltozás árnyékában, azonban a II. világháború lezárását követő évek identitáskereső amerikai konzervatívja is, a liberális és szocialisztikus gondolatok terjedése, valamint a modernitás mindent letaroló gyors tempója közepette, amikor is a hagyomány pisálkoló fényei egyre láthatatlanabbá váltak.

Russell Kirk (1918–1994) neve kevésbé ismert a magyar olvasóközönség számára, s nem volt ez másként az '50-es évek Amerikájában sem. Az ismeretlenség homályából előlépő michigani egyetemi tanár azonban 1953-ban egy csapásra megkerülhetetlen szereplője lett a 20. századi konzervativizmusnak, amely a nagy

sikert arató *A konzervatív eszme* (*The Conservative Mind*) című könyvének volt köszönhető. A szerző monumentális műve a modern konzervativizmus egyik alapvető iránytűjének tekinthető, amely nem csupán egy intellektuális irányzat történetét rajzolja fel, hanem annak szellemi mélységét és belső koherenciáját is bemutatja. Alkotásának egyik legfőbb érdeme, hogy rámutat: a konzervativizmus nem pusztán politikai

reflex vagy pragmatikus eszköztár, hanem szervesen építkező eszmerendszer, amelynek gyökerei a hagyományokban, az erkölcsben és az emberi természet mélyebb megértésében rejlenek. Kirk nem kevesebbre, mint az amerikai konzervatív hagyomány újjáélesztésére törekedett, megmutatva, hogy annak elemei nem csupán intellektuális alapokat nélkülöző reakciók a radikális változásokra, hanem időtálló és pozitív princípiumok hordozói.

Kirk alkotásának alapját az Edmund Burke-től örökölt brit konzervatív hagyomány képezi, amelynek gyökerei az 1790-es évekre nyúlnak vissza. A konzervativizmus mint filozófiai irányzat a francia forradalom radikalizmusával szemben született, és Burke gondolatai azóta is meghatározzák annak alapértékeit. Kirk e hagyományt az angolszász világ intellektuális történetébe ágyazva mutatja be. A konzervativizmus szellemi vonulatát Burke-től egészen T. S. Eliotig vezeti végig, egy olyan gondolati láncolatot rajzolva fel, amelyben az állandóság és a változás közötti dinamikus egyensúly a meghatározó. Ennek során olyan személyeket helyez a konzervativizmus panteonjába, mint John Adams, Samuel Taylor Coleridge, Orestes Brownson, John Henry Newman, Benjamin Disraeli vagy Paul Elmer More. Ebből a közel sem teljes felsorolásból is jól látható, hogy Kirk nem csupán politikai gondolkodók munkásságát tárgyalja, hanem a kon-

zervativizmus mint filozófiai irányzat a francia forradalom radikalizmusával szemben született, és Burke gondolatai azóta is meghatározzák annak alapértékeit. Kirk e hagyományt az angolszász világ intellektuális történetébe ágyazva mutatja be. A konzervativizmus szellemi vonulatát Burke-től egészen T. S. Eliotig vezeti végig, egy olyan gondolati láncolatot rajzolva fel, amelyben az állandóság és a változás közötti dinamikus egyensúly a meghatározó. Ennek során olyan személyeket helyez a konzervativizmus panteonjába, mint John Adams, Samuel Taylor Coleridge, Orestes Brownson, John Henry Newman, Benjamin Disraeli vagy Paul Elmer More. Ebből a közel sem teljes felsorolásból is jól látható, hogy Kirk nem csupán politikai gondolkodók munkásságát tárgyalja, hanem a kon-

zervatív szemlélet irodalmi és kulturális vetületeit is beemeli értelmezési keretébe.

Az igen hosszú és intellektuális szempontból kifejezetten inspiratív történelmi ív ismertetését megelőzően Kirk tisztázza, hogy mit ért konzervativizmus alatt. A szerző értelmezése szerint a konzervatív gondolkodás nem doktriner ideológia, hanem inkább *életforma*, amely az emberi korlátok elfogadásából és a transzcendens rend tiszteletéből fakad. Ebből kifolyólag nem is vállalkozik arra – szemben a liberalizmus és szocializmus dogmatikus rendszereit megkonstruáló teoretikusokkal –, hogy ezt a mély és összetett intellektuális attitűdöt néhány leegyszerűsítő mondatba sűrítse bele. Ennek ellenére kiemel néhány alapelvet, melyek az általa tárgyalt, gyakran igen változatos nézeteket képviselő szerzők és gondolkodók között kézzelfoghatóvá teszik a szellemi rokonságot. Kirk meghatározása szerint tehát a konzervativizmus hat alapelvre épül: 1) egy transzcendens erkölcsi rendbe vetett hit; 2) az emberi létezés változatosságának és misztériumának szeretete, ebből kifolyólag az uniformitás és az egalitarizmus elvetése; 3) az a meggyőződés, miszerint a társadalomnak szüksége van olyan rendekre és osztályokra, amelyek a természetes különbségeket hangsúlyozzák; 4) a tulajdon szentsége, mely egyben az egyéni szabadság biztosítója is; 5) a szokásokba, a konvenciókba és az előírásokba (*prescription*) vetett hit; 6) annak felismerése, hogy az újításokat a meglévő hagyományokhoz és szokásokhoz kell igazítani, ami magával vonja az óvatosság (*prudence*) politikai értékének tiszteletét. Ezen alapelvek együttesen határozzák meg a konzervatív gondolkodás alapjait, amely tehát nem utópisztikus eszmékre épít, hanem az emberi tapasztalatok és előítéletek (*prejudice*) hosszú távú felhalmozódásából táplálkozik.

A konzervatív eszme nélkülözhetetlen alkotás mindazok számára, akik a modernitás politikai és kulturális kihívásait konzervatív szemszögből kívánják értelmezni. Kirk hol közvetett módon, az általa tárgyalt személyek gondolatain keresztül, hol pedig közvetlenül bírálja élesen a felvilágosodásból sarjadt utópista racionalizmust, Rousseau romantikus idealizmusát, az Auguste Comte nevével fémjelzett pozitívizmust, a darwinizmust, valamint a benthami utilitarizmust, mely végső soron a „múltat végképp eltörölni” kívánó szocializmus és marxizmus előfutárjának tekinthető. Kirk meglátása szerint a felsorolás részét képező dogmatikus ideológiák az emberi természet radikális félreértéséből fakadnak, ellenben a konzervativizmus a tapasztalat és a történelmi folytonosság talaján áll, nem kívánja – a valóságot és a történelmi tapasztalatot megtagadva – mesterséges konstrukciók

szerint újraformálni az embert, ezáltal pedig az emberi közösségeket.

Az '50-es évek Amerikájában a konzervativizmus még közel sem volt egy egységes politikai mozgalomnak tekinthető. Russel Kirk *magnum opusa* azonban hozzájárult ahhoz, hogy a konzervatív gondolkodók és politikusok önálló eszmei identitást találjanak. *A konzervatív eszme* legfontosabb hozadékanak az tekinthető, hogy egyfelől megmutatta a nyilvánosság számára, hogy az Egyesült Államok konzervatív gyökerei Európáig nyúlnak vissza, melyeket nem megtagadni, hanem ápolni kell, építkezve rájuk a kor kihívásai közepette. Másfelől pedig intellektuálisan is megalapozta az amerikai konzervativizmust – igencsak rációfalva John Stuart Millre, aki a konzervatívokat „a hülyék pártjaként” határozta meg –, olyan gondolkodókat megismertetve az amerikai publikummal, akik addig igen kevés figyelmet kaptak. Kirk tehát nem pusztán történeti áttekintést adott, hanem filozófiai manifesztót is alkotott, amely újfogalmazta a konzervativizmus politikai és társadalmi céljait – mindez pedig *megteremtette a lehetőségét az amerikai konzervativizmus reneszánszának*. A Reagan-korszak konzervatív fordulata, a neokonzervativizmus térnyerése, továbbá a vallási alapú konzervatív mozgalmak mind Kirk örökségének egy-egy aspektusát hordozták magukban. Kirknek köszönhetően tehát kialakulhatott egy szellemi közeg, amely sikeresen gátat vetett mind a kollektívizmus térnyerésének, mind pedig a korlátlan haszonelvűség előretörésének, valamint megtörte az addig feltartóztatlanul robogó liberális hegemonia lendületét. Russel Kirk műve azonban napjainkban is releváns, kiváltképpen egy olyan korszakban, amikor a globalizáció, a technológiai forradalom és a kulturális változások újra és újra felvetik a kérdést: hogyan őrizhetjük meg az emberi közösségek stabilitását és értékeit?

A konzervatív eszme hatásait ismerve igencsak megmosolyogtatónak hatnak a könyv nyitó gondolatai, melyben Kirk sommásan közli az olvasóval: „Kijelenthetjük: a radikális gondolkodók győztek. [...] Nézzünk szembe a ténnyel: az alkalmanként sikeres utóvédharctól eltekintve e folyamatokat nyugodtan nevezhetjük megfutamodásnak.” Az imént idézett pesszimista helyzetértékelés okán a könyv eredetileg *A konzervatív megfutamodás* címet kapta volna, ám kiadója erről végül lebeszélte a szerzőt. A történelmi tények kissé más jelentéssel ruházzák fel ezt a bizonyos „vereséget”, hiszen ez a sajátos „megfutamodás” végül mégis megalapozta nemcsak az amerikai, hanem a teljes angolszász világ konzervatív újjászületését, amely végül győztesen került ki a hidegháborúból.

JENEI NORBERT